

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1942

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & Σ^{ΙΑ} Α.Ε
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 — ΣΤΑΔΙΟΥ — 38
ΑΘΗΝΑΙ

Ε.Γ.Δ. Π.Ε.Κ.Ε.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

χαρακτήρες πού βλέπει. «Επιστημονικό» δὲν μπορεί ποτὲ νὰ εἶναι ἓνα τέτοιο ἐνδιαφέρον, πού τὸ δημιουργεῖ πόθος καὶ νοσταλγία, πικρία καὶ ἀγανάκτηση. Ἐπιστημονικὴ ἀλλοστε περιγραφή θὰ ἀπαιτοῦσε καὶ τὴν ἐξήγηση τῆς δημιουργίας αὐτῶν τῶν τύπων, ἱστορικὴ καὶ ψυχολογικὴν ἀνάλυση τῶν αἰτίων πού τοὺς διαμόρφωσαν — καὶ αὐτὸ λείπει ἐντελῶς ἀπὸ τὸν Θεοφράστο. Κάθε κακὸς λοιπὸν χαρακτήρας εἶναι ἀποτέλεσμα μόνον κακῆς θέλησης καὶ ἀγνοίας, ὅπως πιστεύει ὁ Θεοφράστος; Οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς μας, πού γνωρίσαμε τόσους τύπους στὴ σύγχρονη λογοτεχνία, μορφές ὅπως τοῦ Ρεετ Γυντ ἢ τῶν Καραμάζωφ, πού παρὰ τὸν ἀγῶνα τους γιὰ νὰ γίνουν «καλοὶ ἄνθρωποι», διαλύονται ἀπὸ τόσους ἄλλους ἀσύλληπτους ἐχθροὺς ἔξω καὶ μέσα στὴν ψυχὴ τους, πού μάθαμε νὰ ἐκτιμοῦμε τὸν ἄνθρωπο ὄχι ἀπὸ τὸ ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν προσπάθειά του καὶ ἀπὸ τὸ μόχθο του, αἰσθανόμεστε ἀμέσως πολὺ ἄδικο τὸν πουριτανισμό τοῦ Θεοφράστου. Ὁ Χριστιανισμὸς ἀνοίξε τὸ δρόμο στὴν κατανόηση τῆς ἀπειρῆς πολλαπλότητας τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, πού μάχεται μὲ δαίμονες μέσα της, πού ἀντιμετριέται μὲ ἀπόλυτα μοναδικούς θεούς, πού ζῆ πάντοτε ἐρημικὰ τὴ δική της, μοναδικὴ καὶ ἀνεπαύλητη μοῖρα. Ἀλλὰ πῶς νὰ ἰδῆ κανεὶς μὲ τὰ μάτια τῆς ἐποχῆς του τὸν Ἀρχαῖο; Ἐδῶ ἀκριβῶς εἶναι τὸ κύριο ἔργο τοῦ φιλολόγου: « νὰ ἤμπορῃ ν' ἀπελευθερωθῆται ἀπὸ τὸ πλαίσιον τῆς ἰδικῆς του προσωπικότητος καὶ τοῦ περιβάλλοντός του καὶ νὰ εἰσδῆ μὲ πρωτεϊκὴν εὐκαμψίαν εἰς τὰς ψυχὰς διαφορωτάτων προσώπων καὶ καταστάσεων, διὰ νὰ προσφέρῃ εἰς ὅλα μὲ τὴν ἰδίαν ἀγάπην καὶ τὸν ἴδιον ἐνθουσιασμόν πνοὴν καὶ θερμοτῆτα » — ὅπως ἐδίδαξε ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς.

Τὴν ἄλλειψη αὐτῆ τῆς ἱστορικῆς ἐρμηνείας τὴν αἰσθάνεται πολὺ ἔντονα ὁ ἀναγνώστης τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ κ. Δαυίδ. Τέτοιο ὄμως κενὸ εἶναι ἀπὸ κείνα πού μπορεί νὰ τὰ συμπληρώσῃ ἀρκετὰ ἢ μόρφωσις καὶ ἢ ψυχικὴ καλλιέργεια τοῦ ἀναγνώστη — ἢ ἀξία ἀλλοστε μιᾶς φιλολογικῆς ἐργασίας κρίνεται περισσότερο ἀπ' ὅσα δίνει ὁ συγγραφέας, παρὰ ἀπ' ὅσα ἔπρεπε νὰ δώσῃ καὶ δὲν ἔδωσε.

Γενικῶς, οἱ «Χαρακτήρες» τοῦ κ. Δαυίδ εἶναι μιὰ σοβαρὴ, υπεύθυνα καὶ προσεκτικὴ δουλειά, πού ἀξίζει ὅλη τὴν ἀγάπη καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη μας. Τὰ καλὰ πού ἔχει εἶναι τόσο πολλὰ, ὥστε νὰ μὴν ἀξίζῃ νὰ μιλήσῃ κανεὶς πολὺ καὶ γιὰ τὶς ἑλλείψεις⁽¹⁾, πού ὑπάρχουν πάντα σὲ κάθε ἐργασία, καὶ πολὺ περισσότερο σὲ ἐργασία μὲ τὶς δυσκολίες τῶν «Χαρακτήρων» τοῦ Θεοφράστου. Ἐλπίζουμε ὅτι ἡ Ἀκαδημία δὲν θὰ θελήσῃ ν' ἀδιαφορήσῃ γιὰ τὰ στέρα θεμέλια, πού ἔχουν τεθῆ ἤδη μὲ τοὺς 4 πρώτους τόμους τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιοθήκης, καὶ ὅτι θὰ προσπαθῆσῃ μὲ κάθε τρόπο νὰ συνε-

χίσει ἓνα ἔργο πού τιμᾷ ὄχι μόνον τὴν Ἀκαδημία, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα τὴ χώρα μας.

ΒΑΣ. ΛΑΟΥΡΔΑΣ

Κ. Θ. Δημαρᾶ: «*Ὁ Δημήτριος Καταρτζῆς καὶ ἡ γλωσσικὴ θεωρία του*».

Ἐνας λησμονημένος, μὰ γενναῖος καὶ ρηξικέλευθος λόγιος τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς, ἓνας πρωτοπόρος πού στάθηκε καὶ ἀρχηγὸς σχολῆς, ἔρχεται καὶ πάλι στὴν ἐπιφάνεια τῆς ζωῆς χάρις σὲ μιὰ πρόσφατη ἐργασία τοῦ κ. Δημαρᾶ: Ὁ Δημήτριος Καταρτζῆς. Ὁ τίτλος της εἶναι: «*Ἡ Γλωσσικὴ Θεωρία τοῦ Α. Καταρτζῆ, Ἀνεκδότα κείμενά του, Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Ν' τόμου τῆς Ἀθηναῖς (σελ. 197 - 234). Ἐν Ἀθήναις 1940*». Ὅσο καὶ ἂν προσπαθοῦν μερικοὶ νὰ μειώσουν τὴ σημερινὴ κριτικὴ καὶ ἀνεκδοτικὴν ἐρευνα γύρω στὰ νεοελληνικὰ γράμματα, ἐμεῖς δὲν μπορούμε νὰ μὴν ἀναγνωρίσουμε πῶς οἱ νεοελληνικὲς σπουδὲς τὰ τελευταῖα χρόνια πέρασαν ἀπὸ τὰ χέρια τῆς προχειρολογίας στὸν κύκλο τῆς ἀκριβέστερης, μεθοδικώτερης καὶ πλατύτερης ἐξετάσεως. Ὁ Κοραῖς, ὁ Μουστοξύδης, ὁ Ζαμπέλιος, ὁ Μαυροφρύδης, ὁ Σάβας, ὁ Λάμπρος καὶ ἄλλοι θεμελίωσαν τὶς νεοελληνικὲς σπουδὲς εἴτε δημοσιεύοντας σχετικὰ κείμενα τῶν μέσων χρόνων, εἴτε βιογραφώντας στενὰ διάφορες προσωπικότητες, ἀλλ' οἱ περισσότεροι τὶς εἶχαν σὰν πάρεργο, καὶ ὄχι σὰν κύριο ἔργο τῆς ζωῆς τους. Τὶς θεωροῦσαν σὰ συμπλήρωση τῶν κενῶν τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος ἢ σὰν πειστήρια τῆς συνέσεως τῆς φυλῆς ἐναντίον τῆς θεωρίας τοῦ Φαλαμεράου, ἢ τὶς καλλιεργοῦσαν ἀπὸ ἰδιοτροπία, ὅπως ἔλεγε ἐμπαικτικὰ ὁ Ροῦδης. Γι' αὐτοὺς οἱ νεοελληνικὲς σπουδὲς (Τουρκοκρατία, Ἐπανάσταση, Ἀνεξαρτησία) δὲν εἶχαν αὐτοτέλεια, καὶ μάλιστα ὁ κύκλος τῶν δημοτικιστῶν, τῶν νεωτεριστῶν καὶ τῶν λαϊκῶν ἀναγεννητῶν νομίζονταν ἄξιος περιφρονήσεως, ἂν ὄχι καὶ εἰρωνείας καὶ χλεύης. Αὐτὸς ὁ Α. Ρ. Ραγκαβῆς, ἐπὶ δίτομη «*Histoire Littéraire de la Grèce Moderne*» (1877), ἀπέκλεισε σχεδὸν τὴ δημοτικὴ παράδοση καὶ παραγωγή, καὶ στίς σφοδρὲς ἐπικρίσεις τοῦ Λεγκράν. τοῦ Ἑλλισσεν καὶ τοῦ Βάγγερ, ἀπάντησε χλευαστικά, ἐπαναλαμβάνοντας τὴ φράση τοῦ Κοραῖ γιὰ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία τὴ γραμμένη στὴ δημοτικὴ: «*Δότε μοι λεκάνην!*» Ἀλλ' ἐμεῖς ἀποβλέπουμε στὴ δημοτικὴ παράδοση καὶ στὸν κύκλον αὐτὸ μ' ἀπειροσεβασμὸ, καὶ πιστεύουμε πῶς ὁ Σοφιανός, ὁ Σκοῦφος, ὁ Πηγᾶς, ὁ Λούκαρις, ὁ Μηνιατῆς, ὁ Δαμωδός, ὁ Μοισιόδαξ, ὁ Καταρτζῆς, ὁ Ψαλίδας, μερικῶς ὁ Κοραῖς, ὁ Κωσταντᾶς, ὁ Φιλιππίδης, ὁ Βηλαρᾶς, καὶ γενικῶς ἓνας δλόκληρος κόσμος ἀναγεννητῶν καὶ νεωτεριστῶν τῆς Τουρκοκρατίας, ὑπῆρξε ὁ κύριος μοχλὸς τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναστάσεως τῆς ἐθνότητος. Νομίζουμε πῶς εἶναι καθήκον μας νὰ σηκώσουμε τὴν πλάκα τῆς λησμοσύνης, νὰ διώξουμε τοὺς ἰσκιούς τῶν προλήψεων, καὶ ν' ἀποκαταστήσουμε τοὺς περιφρονημένους αὐτοὺς ὡς ἄνθρωπους, ὡς λογίους καὶ πρωτοπόρους τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως.

(1) Τέτοιες ἑλλείψεις εἶναι π. χ. μερικὲς ἐσφαλμένες ὀποσημειώσεις, ἀνεπαρκεῖς παραπομπές (πρβλ. σ. 112 στ. 8) ἢ τυπογραφικὰ λάθη (ὅπ. 11 καὶ 12 σ. 56, ὅπ. 8 σ. 104.)

*Ένας από κείνους που δόθηκαν με πίστη κι' ένθουσιασμό στην περίοδο της Τουρκοκρατίας και στους μεγάλους πρωτοπόρους της, είναι κι' ο κ. Δημαράς. Όπως όλοι όσοι μελέτησαν βαθύτερα το νεώτερο Έλληνισμό, πείστηκε κι' αυτός πως όχι ο αρχαίος κόσμος, ή Ρωμαϊοκρατία και το πρώτο Βυζάντιο μπορούσαν να μας δώσουν την εξήγηση του νεοελληνικού κυττάρου, αλλά ή μεταγενέστερη κοινωνική, πολιτική και πνευματική σύνθεση της εθνότητας, που χρονολογείται από τα τελευταία χρόνια του Βυζαντίου και περνάει στην Τουρκοκρατία και την Επανάσταση. Τίποτα από το νεώτερο Έλληνισμό δεν είναι δυνατό να εξηγηθεί χωρίς τη βαθειά κατανόηση της Τουρκοκρατίας, από την οποία βγαίνουμε ως κοινωνικός, πνευματικός και πολιτικός οργανισμός. Ο Δημαράς, είτε δημοσιογραφώντας από τις στήλες του «Έλεύθερου Βήματος», όπου γενικά κι' έποπτευτικά παρακολουθεί την πνευματική μας κίνηση και κρίνει και τοποθετεί τις νεοελληνικές αξίες, είτε δημοσιεύοντας ειδικότερες επιστημονικές εργασίες, πάντοτε στράφηκε στην Τουρκοκρατία, κι' αυτή τράβηξε την προσοχή και την αγάπη του. Και για τη δημοσιογραφική πλευρά της κριτικής του, που στέκεται κάποτε αυστηρή, μά που ζητάει πάντοτε να κατατοπίσει τον αναγνώστη στο θέμα του, δε θα μιλήσουμε στο σημείωμα αυτό. Αντικείμενο των λίγων αυτών γραμμών είναι οι επιστημονικές εργασίες του γύρω στα νεοελληνικά πνευματικά ζητήματα, όπου καταφαίνεται παραστατικώτερα ή προσπάθεια του ανθρώπου, ή μεθοδολογία του κι' ή επιστημονική του κατάρτιση κι' ευρύτητα. Αντιδρώντας στην επιπολαιότητα και στην κριτική της προχειρολογίας και της αυθαιρεσίας, διέκρινε καθαρά πως μόνο ή συστηματική μελέτη των κειμένων, ή αυστηρή αντικειμενική μέθοδο κι' ή επιστημονική ανατομία των θεμάτων θα κατώρθωναν ν' ανυψώσουν τις νεοελληνικές σπουδές και να τις τοποθετήσουν στο βάθος εκείνο απ' όπου θα μπορούσαμε να κρίνουμε ασφαλέστερα και θετικώτερα το νεώτερο Έλληνισμό στην πνευματική παραγωγή του. Μά για να φθάσει στο σημείο αυτό, πόσο δεν αγωνίστηκε! Πόσο δεν πάσχισε! Τί πέλαγος αντιφάσεων, τί αδιέξοδο και χάος, και ή εφρεση μόνο των πηγών, κι' όχι ή κριτική κι' αναλυτική τους ένδοσκόπηση κι' ανατομία! Άλλ' ο φίλος έρευνητής θα αιστάνθηκε τους τελευταίους χρόνους την ικανοποίηση πως δουλεύοντας κι' αναζητώντας δεν ματαιολόγησε, πως οι εργασίες του είναι πρωτοποριακές από άποψη μεθόδου, και πως έφθασαν να δημιουργήσουν ζηλευτή παράδοση αξια μιμήσεως. Μόνον έτσι, με την πίστη στην εργασία, την αυτοθυσία και την έγκαρτέρηση, χτίζεται το οικοδόμημα της έπιστημης και της αλήθειας.

Τις σκέψεις αυτές μου γέννησε ή ανάγνωση της τελευταίας μελέτης του κ. Δημαρά: τις λιγοστές πληροφορίες του Δούκα, του Κοδρικά, του Περραιβού, του Σάθα και του Λάμπρου για τον Καταρτζή, όχι μόνο τις συμπλήρωσε με πολλές νέες κι' ανέκδοτες, μά και τον κυκεώνα των

ιδεολογικών και χρονολογικών αντιφάσεων, που πλάστηκε γύρω στο σχολάρχη, κατώρθωσε να ξεκαθαρίσει, και να παραδώσει το ύλικό της προσωπικότητας και των έργων του Καταρτζή έτοιμο στο συνθέτη μιās ανθρωπίνης ιστορίας της νεοελληνικής φιλολογίας, που θα γραφτεί κάποτε. Ο Καταρτζής, ανώτερος δικαστικός στην αὐλή της Βλαχίας, την εποχή του Σούτσου, προοδευτικός κι' οπαδός των αρχών των Έγκυκλοπαιδιστών και της Γαλλικής Έπανάστασης, θεωρείται σαν αρχηγός της γλωσσικής ανακαινίσεως που σημειώθηκε στις Ήγεμονίες από τα 1780, αν και προηγήθηκε απ' αυτόν άλλος μεγάλος αναγεννητής στη Βλαχία, ο Μοισιόδακας († 1783;). Ο Καταρτζής, έριστικός και μαχητικός απολογητής της δημοτικής, κατώρθωσε να επιβληθεί και να σκιάσει τον Μοισιόδακα, που δεν είχε, φαίνεται, τα προσόντα του σχολάρχη. Προσβέυοντας την αρχικώς όρθή ιδέα, πως ή κοινή όμιλία του λαού πρέπει ν' αποτελεί και τη βάση του γραφομένου λόγου, προσπάθησε όχι μόνο σά θεωρητικός να υποστηρίξει τη θέση του, μά κι' ως συγγραφέας Γραμματικής και Συντακτικού της δημοτικής, ως συνθέτης πρωτοτύπων μελετών κι' ως μεταφραστής αξιόλογων γαλλικών έργων. Πίστευε, μαζί με τον Σοφιανό και τον Φωριέλ, πως ή δημοτική είναι «*ή καλλιέργη άπ' όλαις ταίς γλώσσαις και ότι ή καλλιέργειά της κι' ή συγγραφή βιβλίων σ' αυτήνα είναι γενική και όλική άγωγή του έθνους*». Δυστυχώς, τα περισσότερα έργα του μεγάλου αυτού αναγεννητή δεν δημοσιεύτηκαν, κι' ένα που τυπώθηκε σιά 1830, «*Το έγκώμιο του Φιλόσοφου, ο Μακαρισμός του Όρθόδοξου, ο Ψόγος του Άθεου*» κ.τ.λ., μεταφράστηκε στην αρχαϊκή καθαρεύουσα κι' έτσι τερατοურγημένο γλωσσικώς είδε το φώς της δημοσιότητας! Ο κ. Δημαράς είχε την ευτυχία να βρει στη βιβλιοθήκη των Μηλιών μιάν ανέκδοτη μετάφραση του Καταρτζή, των «*Πολιτικών*» του Ρεάλ, που σαν πρόλογο περιέχει μιá μικρή μονογραφία του για τη γλώσσα («*Πρός τον αναγιγνώσκοντα*») που μπορεί να χαρακτηριστεί σαν ή γλωσσική διαθήκη του. Ο κ. Δημαράς δημοσίευσε αυτό τον πρόλογο κι' έτσι κατέχουμε σήμερα, σχεδόν ολοκληρωμένη, τη γλωσσική θεωρία του Καταρτζή και την επιχειρηματολογία του γύρω στο ζήτημα, άντλημένη από τους Γάλλους γλωσσολόγους και θεωρητικούς της Έγκυκλοπαιδείας. Στοις καιρούς μας, βέβαια, με τη μελέτη των πρωτόγονων λαών και των διαφόρων ιδιωμάτων τους, γνωρίζουμε περισσότερα πράγματα για το μεγάλο πρόβλημα της γενέσεως και της εξέλιξεως των γλωσσών. Άλλά στην εποχή του Καταρτζή κυριαρχούσαν οι θεωρίες των Έγκυκλοπαιδιστών, οι ιδέες του Κοντιγιάκ και του Ντ' Αλαμπέρ, που έπηρέασαν και τον Κωνσταντά και τον Βηλαρά κι' αυτόν το Σολωμό, και που περνούσαν σαν οι προοδευτικώτερες των χρόνων εκείνων. Αρχικώς όμως ο Καταρτζής, καθώς κι' οι προγενέστεροι (Σοφιανός) και νεώτεροι δημοτικιστές, είχαν δικιο πρακτικά κι' επιστημονικά: Ζητούσαν ενιαία γραμματική κι' ένότητα γλωσσική για το γραφόμενο λόγο, με βάση την κοινή.

Δυστυχώς, τὰ βιβλία τοῦ Καταρτζή δὲν δημοσιεύτηκαν, ἔξω ἀπὸ ἓνα, καθὼς εἶδαμε, καὶ μερικές ἐπιστολές του, πού τύπωσε ὁ Νεώτερος Δούκας στή « Γραμματικὴ Τερψιθέα » (σελ. 53 κ.ε. καὶ Σάθα : Παράστ. Νεοελλ. Φιλολογίας σελ. 154 κ.ε.). Τὸ « Γνώσι Σαυτόν », ἄλλο ἔργο του, γράφηκε, καθὼς κ' ἡ Γραμματικὴ του, πού βρισκόταν παλαιότερα στὰ γερὰ τοῦ Χριστόπουλου. Ἐπίσης, τὸ « Περί Νόμων », μελέτη ὅπου προσπαθοῦσε νὰ πλάσει τὴν ὀρολογία τῆς Νομικῆς στή δημοτική, γράφηκε κι' αὐτό. Ἄλλ' εὐτυχῶς ἔχουμε σήμερα τυπωμένο τὸν Πρόλογο στή μετάφραση τῶν « Πολιτικῶν » τοῦ Ρεάλ, ὅπου διατύπωσε κατηγορηματικά τις ἰδέες του καὶ μᾶς ἔδωσε τὸ μέτρο τῆς ἰκανότητάς του ὡς ἐφαρμοστοῦ τῶν ἀρχῶν του. Ὡς συγγραφέας, ὁ Καταρτζής φαίνεται πὺς δὲν εἶχε τὴν αἴσθησι τῆς γλώσσας, ὅπως κ' ὁ Κοραῆς κ' ὁ Ψυχάρης κ' αὐτὸς ὁ Σοφιανός, πού μορφώθηκαν κ' ἔζησαν ἔξω μακριὰ ἀπὸ τὴ γλωσσικὴ πραγματικότητα τῶν χρόνων τους καὶ τὴν ἀμεση ἐπικοινωνία μὲ τὸ λαό.

Ἡ γλώσσα του εἶνε δύσκαμπτη κ' ἀνάκατη, καὶ τοπικίζει, ἔχοντας ὡς βάση τὸ ἴδιωμα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου πολλὰ στοιχεία τῆς ἀρχαϊκῆς περισώθηκαν ἢ κυκλοφόρησαν κάτω ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ καὶ γλωσσικὴν ἐπίδρασι τῶν Πατριαρχείων. Πολλές φορές μεταχειρίζεται λέξεις τῆς πύ κοινῆς ἰδιωματικῆς (μουσιούς, σερμαγιά, χουζούρι, ὀγούρι, αὐτήνα, ἐκείνονα κ. ἄ.) κ' ἄλλοτε τῆς πύ στυγνῆς ἀρχαϊκῆς (: τῷ ὄντι, σὺν Θεῷ, καθημαξευμένη, συνεπόμενο, συγκινοῦνται, προαιφείται κ. ἄ.). Κι' ὡς παράδειγμα παραθέτουμε μιὰν ἀπὸ τις καλλίτερες σχετικῆς φράσεις του: « *Τὰ Ρωμαῖκα πὺ γράφουν οἱ σπουδαῖοι μας καὶ τὰ γερμίζον μ' ἑλληνικαῖς φράσεσ, κλίσεσ, σχηματισμοῦσ, μετοχαῖσ μὲ πύωσεσ καὶ χρόνους καὶ σὺνταξι ἑλληνικὴ καὶ σχήματα ἑλληνικὰ μὲ τὰσ προσηωδίασ καὶ τὴν προσηωμά, τὰ ἔχω γιὰ βεβιωμένα, γιὰ ἀνοστα, γιὰ παρὰ κανόνα καὶ τῆς μερικῆς ρομαϊκῆς γραμματικῆς καὶ τῆς γενικῆς ὄλων τῶν ἔθνῶν ἢ τῆς γραμματικῆς ἐπιστήμησ* ». Δίκαια ὁ Δημαρᾶς ἐπικρίνει τὸ γλωσσοπλάστη Καταρτζή μὲ τὰ ἔξης: « *Στὸ ζήτημα τῆς ἐφαρμογῆς τῶν θεωριῶν του δύσκολο εἶναι νὰ πύμε πὺς ἰκανοποιεῖ ὁ Καταρτζής. Ἡ φράσι του εἶνε πολύπλοκη, ἀναπτύσσεται γύρω σὲ περισσότερους ἀπὸ ἓνα πυρήνα, ἐλάχιστα προσαρμοσμένη σὲ μιὰν ἀναλυτικὴ γλώσσα, καθὼς εἶνε ἡ δημοτικὴ* ».

Εἶνε ὁμοῦς ὑπερβολὴ τὸ γραφόμενο πὺς ἡ γλώσσα τοῦ Καταρτζή εἶναι ἡ ἀρχαῖζουσα τοῦ καιροῦ του. Βάσι τῆς γλώσσας του εἶνε ἡ δημοτικὴ, μὲ μιὰ παράξενη παράθεσι διαφόρων ἀρχαϊσῶν, ἀκατανόητων γιὰ μᾶς, μὰ πὺς πύθανὸ νὰ κυκλοφοροῦσαν στὰ στόματα τῶν Ἑλλήνων πὺς ζοῦσαν τότε στή Βλαχία καὶ στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Καταρτζής διαβάζεται μὲ μεγάλη περιέργεια, κ' ὁμολογῶ πὺς τέσσερις φορές ξαναδιάβασα τὸν Πρόλογο χωρὶς ν' ἀνιάσω.

Ἡ γερή του σκέψη ἔχει μιὰν ἀκατανίκητη πειστικότητα, πὺς σὲ παρασύρει χωρὶς νὰ προσέχει τὴ μορφή. Πολλές φορές σοῦ δίνει στὰ

νεῦρα μὲ τὴν προκλητικότητα κ' ἐριστικότητα πὺς τὸν χαρακτηρίζει, ἀλλ' ὁ Καταρτζής, μὴν ξεχνοῦμε, ὑπῆρξε φύσι μαχητικὴ κ' ἀμετάπειστος στίς γνώμες του.

Ὁ κ. Δημαρᾶς ὄχι μόνο δημοσίευσε πύωτος τὸν Πρόλογο στή « Πολιτικά » τοῦ Ρεάλ, μὰ καὶ συνῶδευσε τὸ κείμενο μὲ ἄλλα διαφωτιστικά καὶ κριτικά σχόλια, πὺς ξεδιαλύνουν πολλὰ σκοτεινά σημεῖα τῶν σελίδων του. Ἄλλὰ δὲν ἀρκέστηκε μόνο σ' αὐτό. Στὸ πύωτο καὶ τρίτο μέρος τῆς μελέτης του ἀνάπτυξε καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Καταρτζή, κ' εἶσι μᾶς ἔφερε τὴ φωτεινὴ ἐκείνη προσωπικότητα πύ κοντὰ στήν πραγματικότητα. Ἡ ἐξακρίβωση τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ Καταρτζή (Κλουτζιέρης), ἡ διευκρίνησι τῶν χρόνων τῆς φιλολογικῆς του δράσεως, κ' ἰδίως τῆς ἐποχῆς πὺς γράφηκε ὁ πρόλογός του, ἡ συσχέτισι τῶν διαφόρων χωριῶν, καὶ γενικῶς ἡ ἀναλυτικὴ κ' ἐξονυχιστικὴ ἐξέτασι τῶν ἔργων του κ' ἡ τοποθέτησι τους μέσα στοῦσ μεγάλους ἀναγεννητικὸς χρόνους τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν, ἔγιναν ἀπὸ τὸν κ. Δημαρᾶ μὲ γνώσι ὄλων τῶν συγχρόνων πηγῶν, μὲ ἀκρίβεια, καὶ προπάντων μὲ κριτικὴν ὀξυδέρκεια καὶ συνδυαστικὴ φαντασία πὺς δὲν ἀφήνουν πολλὰ πύ χάσματα κ' ἀμφιβολίες στή βιογραφία καὶ στίς ἰδέες τοῦ Καταρτζή. Ἐξάντλησε ὄ,τι μᾶς δίνουν οἱ πηγές γιὰ τὸν ἐξαιρετικὸν ἐκείνο δημοτικιστὴ. Σεκαθάρισε τὸ τόσο συγκεχυμένο ὕλικό, καὶ τὸ πρόσφερε σὶόν μεταγενέστερο μελετητὴ τοῦ Καταρτζή, πὺς θὰ σταθεῖ μὲ σεβασμό στή δράσι του καὶ θὰ τὸν τοποθετήσει ἀνάμεσα σὲ κείνους πὺς πραγματικὰ μόχθησαν, γιὰ νὰ καλλιεργήσει τὸ ἔθνος τὴν ἀληθινὴ γλώσσα του ὡς βάση τῆς ἀγωγῆς του. Ἦταν μιὰ ἠθικὴ ἀποκατάστασι τοῦ πατριῶτη ἐκείνου, σὶόν ὅποιο χρωστοῦσε τὴ μόρφωσι, τὴ δημοκρατικὴ ἰδεολογία του, καθὼς καὶ τὴν πίστι του στή δημοτικὴ ὁ μεγάλος βάρδος τῆς προεπαναστατικῆς ἐποχῆς Ρήγγος ὁ Βελεστινλῆς. Τελειώνοντας, πρέπει νὰ ἐκφράσομε τὴν εὐγνωμοσύνη μας σὶόν κ. Κ. Θ. Δημαρᾶ γιὰ τὴ στοχαστικὴ μελέτη του μᾶς χάρισε ὀλοκληρωμένη τὴ γλωσσικὴ θεωρία τοῦ Καταρτζή καὶ συγχρόνως διευκρίνησε πολλὰ σκοτεινά σημεῖα τῆς βιογραφίας μᾶς ἀπὸ τις σημαντικότερες προσωπικότητες τῆς νεοελληνικῆς ἀναγεννήσεως. Καὶ κατὶ ἀκόμη. Ἡ ἐργασία δημοσιεύτηκε σὶόν συντηρητικότερο καὶ σχολαστικότερο περιοδικὸ τοῦ τόπου, στήν « Ἀθηνα », ὅπου ἡ κριτικὴ τιποτεολογία τοῦ Κόντου γέμισε τοῦσ περισσότερους τόμους τῆς. Καλὴ ἀρχή, ἔστω κ' ἂν ἔγινε κάπως ἀργά... Ἀπίστευτο: Ὁ Καταρτζής, ὁ Σχολάρχης τῶν χυδαῖστων, ἀντιμέτωπος τοῦ Κόντου, ὕστερ' ἀπὸ ἑκατὸν πενήντα χρόνια!...

ΦΑΝΗΣ ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Σ. Μαράντου: « Ὅσα παίρνει ὁ ἄνεμος ». Ποιήματα. Κωνστ. Μ. Καλλία: « Συμπλήρωμα στή « Σημειώματα » — 1942. »